

EKOSOSIAALINEN VIITEKEHYS SOSIAALITYÖSSÄ¹

Kati Närhi: *YTT, sosiaalityön professori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*

kati.narhi@jyu.fi

Janus vol. 23 (3) 2015, 322–328

Kiinnostus kestävän kehityksen suuntaisesta yhteiskunnasta ja elämäntavasta on ollut esillä julkisessa keskustelussa 1980-luvun puolivälistä alkaen. Vaikka käsitettä on kritisoitu, antaa se kuitenkin suuntaa kestävän kehityksen perimmäisistä tavoitteista. Ainakin siitä ollaan usein yhtä mieltä, että käsite on monitahoinen sisältäen niin ekologisen, sosiaalisen, ekonomisen kuin kulttuurisen ulottuvuuden.

Keskeisiltä osiltaan kestävä kehitys palautuu kysymykseen, miten löytää tasapaino luonnon ja ihmisen läheisen yhteyden välillä (Allardt 1991). Nykyään tunnustetaan jo yleisesti, että ympäristössä tapahtuvat muutokset ovat suurelta osin ihmisen aiheuttamia ja siksi myös mahdollisesti ratkaistavissa. Esimerkiksi YK:n tuoreen ilmastoraportin (IPCC 2014) mukaan ihmisen vaikutus ilmastomuutokseen on kiistaton. Sosiaalityön kannalta on kiinnostavaa, että vaikka tutkimusten mukaan ilmastomuutoksen seuraukset tuntuvat kaikkialla, ne vaikuttavat eniten köyhimpien elämään. Samalla ne, jotka ovat alttiimpia ilmastomuutoksen seurauksille, ovat myös usein niitä, jotka saastuttavat vähiten. (IPCC 2014; Besthorn & Meyer 2010; Hetherington & Boddy 2012.)

Koska kestävän kehityksen käsite sekä julkinen keskustelu ympäristökysymyksestä ovat nostaneet esiin ihmisen,

ympäristön ja luonnon välisen suhteen, on myös sosiaalityön kysyttävä, mitä tämä sen kannalta merkitsee. Sosiaalityötä voidaan tarkastella yhteiskunnallisena liikkeenä, ammattina, oppiaineena ja tieteenalana. Sosiaalityö koostuu siten monista erilaisista ja vastakkaisistakin historiallisista perinteistä, käytännöistä ja käsitteellisistä näkökulmista. Voidaan kuitenkin väittää, että yksi sosiaalityön tärkeimmistä periaatteista ja hajanaista sosiaalityötä ja sen ymmärrystä yhdistävistä näkökulmista on ollut jäsenyys ihmisestä ympäristössään (person-in-environment) (Rogge & Cox 2001; Kemp 2011; Probst 2013). Tässä näkemyksessä ihmisen ja ympäristön välinen suhde nähdään vuorovaikutteisena niin, että ympäristö vaikuttaa ihmiseen ja päinvastoin. Sosiaalityön tarkastelun ja työskentelyn kohteena ei siis ole ihminen eikä hänen ympäristönsä vaan mahdollinen häiriö tai resurssi tuossa vuorovaikutussuhteessa (Eskola & Viheriäranta 1982; Payne 2005).

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa sosiaalityön pioneereina pidetyt Mary Richmond ja Jane Addams paaluttivat kaksi toisistaan poikkeavaa sosiaalityön ympäristökäsitystä. Perinteet näkyvät edelleen nykyisessä sosiaalityön keskustelussa ja käytännöissä. Molemmat korostivat ympäristön merkitystä ihmisen hyvinvoinnille. Mary Richmond painotti yksilön kokonaisvaltaista sosiaalista ympäristöä sosiaalisen vuorovai-

kutuksen ja sosiaalisen verkoston merkityksessä. Jane Addamsin ymmärrys oli laajempi urbaani ympäristö, joka sisälsi sosiaalisen ympäristön lisäksi fyysisen ja rakennetun ympäristön elinoloineen. (Närhi & Matthies 2015.) Hänen näkemyksensä poikkesi silloisesta Chicagon koulukunnan sosiaaliekologisesta ajatuksesta, jossa urbaani kehitys nähtiin analogisena biologisille kehitysprosesseille. Addamsin mukaan ihmisen tai yhteisön haavoittuvuus, esimerkiksi köyhyys, ei paikantunut ”biologisiin ominaispiirteisiin” vaan oli sosiaalisten ja rakenteellisten olosuhteiden tulosta. (Deegan 1988; Staub-Bernasconi 1989; Närhi & Matthies 2015.) Addamsin näkemys vaikutti myös toimintaan setlementtiliikkeessä, jossa syntyivät sosiaalityön juuret yhteisöllisen muutostyön perinteelle (Roivainen 2004; Toikko 2005).

Ekososiaalinen viitekehys on yksi tapa jäsentää ympäristön ja sosiaalityön välistä suhdetta. Tätä viitekehystä olemme kollegani professori Aila-Leena Matthiesin kanssa tutkineet yhdessä 1990-luvun puolivälistä alkaen (Matthies ym. 2001), hän jo sitäkin aikaisemmin (Matthies 1987, 1990 ja 1993).

Ekososiaalinen viitekehys sosiaalityössä jäsentyy eräänlaisena sateenvarjokäsitteenä, jonka alla voidaan tarkastella eri tavoin ympäristön ja ihmisen välisen suhteen vuorovaikutusta sekä ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden kysymyksiä sosiaalityössä. Jäsentämämme viitekehysten kaksi teoreettista pääsuuntausta, systeemiteoreettinen ja ekokriittinen (Matthies 1993; Närhi & Matthies 2001; Närhi 2004), näkyvät edelleen keskeisinä jäsenyyksinä kansainvälisessä kirjallisuudessa (Molyneux

2010; Kemp 2011; Gray ym. 2012; Peeters 2012a ja 2012b).

Systeemiteoreettinen näkökulma korostaa sosiaalisen ympäristön merkitystä ihmisen hyvinvoinnin keskeisenä viitekehystenä sekä painottaa kokonaisvaltaista ajattelua sosiaalityön toiminnassa (esim. Germain & Gitterman 1980; Meyer 1983, 1995; Wendt 1994; Närhi & Matthies 2001). Kokonaisvaltaisen näkökulman ajatellaan auttavan sosiaalityöntekijää hahmottamaan paremmin asiakkaan elinympäristön ja hyvinvoinnin välisiin suhteisiin liittyvät ongelmat, resurssit sekä systeemien väliset kompleksisuudet. Systeemiteorialle luonteenomaisesti se ei analysoi tai ota kantaa ihmisen ja ympäristön väliseen häiriön tekijään vaan tavoittelee pikemminkin tasapainoa. Näin ollen sosiaalityön tehtävänä on nähty olevan ihmisten sopeuttaminen olemassa olevaan sosiaaliseen ympäristöön ja sen muutoksiin.

Ekokriittisen näkökulman juuret paikantuvat modernin yhteiskunnan ekologiseen liikkeeseen (esim. Opielka 1985; Blanke & Sachsse 1987; Kuchhermann 1994; Hoff & McNutt 1994). Siinä sosiaalipolitiikan perinteinen sosiaalinen kysymys laajentui ekologisen tietoisuuden myötä ekososiaaliseksi kysymykseksi (Opielka 1985; Matthies 1990). Tällöin sosiaalipolitiikka ja sosiaalityö herkistyivät näkemään sekä sosiaaliset että ympäristöongelmat osana koko teollisen ’modernin projektin’ haastetta. Lähestymistapa kyseenalaistaa koko länsimaisen jatkuvaa taloudellista kasvua tavoittelevan yhteiskuntamallin, joka perustuu luonnon ja ihmisten voimavarojen hyväksikäyttöön taloudellisen voiton saamiseksi. Näkemyksen

mukaan yksilöiden valintojen lisäksi tarvitaan yhteiskunnallisten rakenteiden muutosta. Tässä mielessä sosiaalityöltä vaaditaan sekä oman toimintansa että yhteiskunnallisen kehityssuunnan ja luontosuhteen reflektointia. Tämä näkökulma kritisoiakin valtavirtasosiaalityötä siitä, että se asettuu osaksi teknis-taloudellista ja byrokraattis-professionaalista järjestelmää. (Matthies 1993; Närhi & Matthies 2001; Coates 2003; Gray ym. 2012; Dominelli 2012; Närhi & Matthies 2015; Matthies & Närhi 2014.)

1990-luvulle asti nämä suuntaukset pysyivät erillisinä sosiaalityön traditioina. 2000-luvun alusta on ollut nähtävissä pyrkimys synteisiin näkemysten välillä, ja samalla ekokriittisen kirjallisuuden määrä on kasvanut nopeasti (Närhi & Matthies 2001; Närhi 2004, Molyneux 2010; Zapf 2010; Coates & Gray 2011; Gray ym. 2012; Peeters 2012a ja 2012b). Kansainvälistä ekososiaalista keskustelua tarkasteleva tutkimuksemme on paikantanut useita käsitteellisiä kehyksiä jäsentää ekokriittistä ymmärrystä. Näitä ovat ekososiaalinen, syväekologinen, ekospirituaalinen, vihreä, sosioekologinen, ekologinen ja ympäristösosiaalityö. (Närhi & Matthies 2015.) Yhteistä näille kaikille jäsenyksille on vaade ekososiaalisen tai ekokriittisen paradigman muutoksesta sosiaalityössä. Niissä otetaan ihmistoininnan globaalit muutokset ja vaikutukset vakavasti mutta samalla etsitään paikallisia ratkaisuja sekä peräänkuulutetaan paikallisten yhteisöjen uudistumis- ja sopeutumiskykyä (resilience). Niistä piirtyy myös 'janeaddamsilainen' ympäristökäsitys ja sosiaaliseen muutokseen pyrkivä eetos. Lisäksi keskustelut painottavat, että sosiaalityön mo-

derniin ajatteluun ihmisoikeuksista ja sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta tulisi sisällyttää ajatus ekologisesta oikeudenmukaisuudesta, joka tarkastelee kriittisesti ihmiskeskeistä elämäntapaamme sekä luonnonvarojen ja elinmahdollisuuksien jakautumisen oikeudenmukaisuutta. Tärkein yhteinen nimittäjä keskusteluilla on kuitenkin ymmärrys ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta. Näkemyksen mukaan ihminen ja siten myös sosiaalityö on osa luontoa. (Matthies & Närhi 2014; Närhi & Matthies 2015.) Tämän vuoksi ei voi olla olemassa kokonaisteoriaa luonnon ja ihmisen välisestä suhteesta (Haila 2003) eikä siis erillistä luontoa, joka sosiaalityön tulisi ottaa huomioon toiminnassaan.

Mitä sosiaalityön kannalta tarkoittaa se, että ihminen on osa luontoa? Yrjö Hailan (2003) mukaan ympäristö on ymmärrettävissä parhaiten paikallisena käsitteenä: ympäristö ympäröi. Luonto on sen sijaan kaikkialla, myös sisälämme. Haila toteaa, että ”puhdas luonto” on sattuman, epävarmuuden ja mahdollisuuksien moninaisuuden valtakunta, jossa tietynä hetkenä toteutuu vain osa potentiaalisista mahdollisuuksista. Modernille yhteiskunnalle ja sosiaalityölle on tyypillistä ajatus luonnon ja elämän hallitsemisesta. On kuitenkin syytä kysyä, onko mahdollista hallita hallitsematonta eli (villää) luontoa itsesämme ja toisissamme. Sen sijaan, että sosiaalityössä pyritään hallitsemaan ja hallinnoimaan ympäristön ja ihmisen välistä vuorovaikutusta, asettaisimmekin toimimaan paikallisen ”asujaimiston” kanssa yhdessä sekä pyrkisimme ymmärtämään ja kunnioittamaan toisiamme ja luontoa meissä. Samalla voisimme todentaa sitä, miten luonto sekä

sisällämme että ulkopuolellamme voi vaikuttaa voimaannuttajana ja valtaistajana.

Jos ajattelemme ympäristöä paikallisuuden kautta jäsentyvänä käsitteenä, on sosiaalityön käytäntöjen ja erityisesti asiakaskansalaisten kannalta edelleen relevanttia se, minkälainen merkitys elinympäristön ja ihmisen hyvinvoinnin välillä ajatellaan olevan. Nykyinen sosiaali- ja terveystalvuuja suuriin rakenteisiin ja palvelukokonaisuuksiin keskittävä logiikka perustuu ajatukseen, että paikallisen elinympäristön ja ihmisen hyvinvoinnin välisen suhteen merkitys on pieni. Toisin sanoen palvelujärjestelmä ei tunnista asiakaskansalaisen elinympäristöön liittyviä ongelmia tai resursseja relevantteina tekijöinä tuota suhdetta tarkasteltaessa. Johtopäätös nykyisen kaltaisista keskitettyistä palveluista on se, että ratkaisuja etsitään pikemminkin yksilön ominaisuuksista ja käyttäytymisestä. Järjestelmäkeskeisessä palvelujärjestelmässämme jopa sosiaalisten verkostojen ja vuorovaikutuksen merkitys yksilön elämäntilanteen ratkaisijana näyttää olevan pienenevässä. (esim. Närhi ym. 2013.)

1990-luvun lopulla, kun paikallinen julkinen sosiaalityö oli vielä alueellisesti sijoitettua, joukko sosiaalityöntekijöitä määritteli käytännön työnsä kautta mitä ekososiaalinen työ heille tarkoitti. Se konkretisoitui yhteiskuntapoliittisuutena, jossa pohdittiin esimerkiksi toimeentulotuen epäekologisia käytäntöjä sekä supermarketin rakentamisen voittajia ja häviäjiä. Ekososiaalisuus paikantui myös systeemisen ajattelun kautta kokonaisvaltaisuutena, jossa tarkasteltiin asiakkaiden sosiaalisten verkostojen merkitystä heidän arjen selviytymisen

kannalta. Moni sosiaalityöntekijä työsti oman työskentelyalueensa ympäristön analyysijä, joissa huomioitiin laaja elinympäristö palveluineen ja virkistysmahdollisuuksineen. Lisäksi ekososiaalisuus paikantui toiminnallisuutena esimerkiksi nuorten seikkailukasvatuksen, klassisen yhdyskuntatyön sekä erilaisten kierrätykseen perustuvien työpajojen ja työllistymishankkeiden kautta. (Matthies & Närhi 1998; Närhi & Matthies 2001; Närhi 2004.) Kaikki nämä ulottuvuudet ovat edelleen relevantteja tapoja jäsentää ekososiaalisuutta sosiaalityössä, vaikkakin sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuudet ovat kapeutuneet nykypäivän yksilökeskeiseen korjaavaan työskentelymalliin sekä uuteen julkisjohtamisen oppiin nojaavassa sosiaalityössä.

Nykyään ekososiaalisen viitekehyksen sisällä tutkitaan kansainvälisesti esimerkiksi sosiaalityön roolia ja interventiota erilaisten ympäristökatastrofiiden, paikallisten ympäristökonfliktien sekä laajempien ilmiöiden kuten ilmastonmuutoksen osalta. Tutkimus kiinnittyy myös ruokapolitiikkaan sisältäen esimerkiksi yhteisöpuutarhojen merkityksen sosiaalityön toiminnassa. Lisäksi asiakkaisiin liittyvää tutkimusta on tehty ympäristöoikeudenmukaisuuden ja kestäväen toimeentulon teemojen tiimoilta. (Coates & Gray 2011.)

Jatkossa on tärkeää pohtia ja tutkia, miten sosiaalityö voisi osallistua niin sanotun resurssiniukan yhteiskunnan rakentamiseen. Voidaanhan väittää, että sosiaalityöllä on jo nykyään liian vähän resursseja voidakseen tehdä työnsä kunnialla, mutta ehkä toisenlainen näkökulma on hedelmällisempi. Resurssiniukka sosiaalityö voisi tarkoittaa eri

toimijoiden resurssien yhteiskäyttöä, esimerkiksi asiakaskansalaisten ottamista mukaan yhteistoimijoiksi ja kumppaneiksi osallistumaan sekä vaikuttamaan palvelujärjestelmän ja paikallisten asioiden ratkaisuihin. Näin sosiaalityöllä voisi olla potentiaalinen 'pienien askelten' rooli yhteiskunnan ekososiaalisen transformaation rakentajana. Sosiaalityö ei voi kuitenkaan toimia yksin vaan ekososiaalisen kysymyksen ratkaisemiseksi tarvitaan lisäksi sekä monitieteistä tietoperustaa että konkreettista monitoimijaista yhteistyötä.

Ihmisen, ympäristön ja luonnon välisen suhteen kysymykset ovat loppujen lopuksi sosiaalityön peruskysymyksiä elinoloista, tasa-arvosta, oikeudenmukaisuudesta ja marginalisoitujen ihmisryhmien selviytymisestä (Besthorn & Meyer 2010; Gray ym. 2012; Hetherington & Boddy 2012; Dominelli 2012). Viitekehys avaa sosiaalityölle uusia näkökulmia ja mahdollisuuksia liittyä aikaisempaa selkeämmin yhteisöllisen muutostyön perinteeseen ja ekokriittisen katsantoon, jossa luonto – sen monessa merkityksessä – otetaan huomioon sosiaalityön tavoitteissa ja käytännön toiminnassa. Tärkeää on myös jatkaa tutkimusta, jossa viitekehysten eri näkökulmien vahvuuksia yhdistetään. Näin systeemiteoreettinen ajatus kokonaisvaltaisuudesta, monimutkaisuudesta ja epävarmuudesta voidaan yhdistää konfliktiorientoituneempaan kriittisen teorian perinteeseen. Ekososiaalisen viitekehysten suurin anti sosiaalityölle on nähdäkseni se, että erilaiset käsitteelliset jäsenyydet ja niistä kumpuavat toiminnalliset käytännöt muokkaavat ajassa muuttuvaa sosiaalityön klassista ymmärrystä ihmisen ja ympäristön välisestä suhteesta sekä

antavat välineitä jäsentää tätä yhteyttä uusista näkökulmista.

VIITE

¹ Puheenvuoro perustuu Jyväskylän yliopistossa 3.12.2014 pidettyyn uuden professorin juhluluentoon.

LÄHTEET

- Allardt, Erik (1991) Kestävän kehityksen yhteiskunnallisista edellytyksistä. Teoksessa Ilmo Massa & Rauno Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki: Gaudeamus, 11–23.
- Besthorn, Fred & Meyer, Erika Elizabeth (2010) Environmentally Displaced Persons: Broadening Social Work's Helping Imperative. *Critical Social Work* 11 (3), 123–138.
- Blanke, Thomas & Sachsse, Christoph (1987) Ökologisch helfen? Anmerkungen zur Kritik des Sozialisationsstaates. Teoksessa Michael Opielka & Ilona Ostner (toim.) (1987) *Umbau des Sozialstaats*. Essen: Klartext, 309–321.
- Coates, John & Gray, Mel (2011) The environment and social work: An overview and introduction. *International Journal of Social Welfare* 21 (3), 230–238.
- Coates, John (2003) *Ecology and Social Work: Toward a New Paradigm*. Halifax: Fernwood Press.
- Deegan, Mary Jo (1988) *Jane Addams and the Men in Chicago School 1892–1918*. New Brunswick: Transaction Books.
- Dominelli, Lena (2012) *Green Social Work. From Environmental Crises to Environmental Justice*. Cambridge: Polity Press.
- Eskola, Marjatta & Viheriäranta, Kaija (1982) *Keskustelua sosiaalityön metodista. Sosiaalityön vuosikirja*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto ry, 27–43.
- Germain, Carel B. & Gitterman, Alex (1980) *The Life Model of Social Work Practice*. New York: Columbia University Press.

- Gray, Mel & Coates, John & Hetherington, Tiani (toim.) (2012) *Environmental Social work*. New York: Routledge.
- Haila, Yrjö (2003) 'Erämaa' ja ympäristöajattelun moninaisuus. Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino, 171–204.
- Hetherington, Tiani & Boddy, Jennifer (2012) *Ecosocial work with marginalized populations: Time for action on climate change*. Teoksessa Mel Gray, John Coates & Tiani Hetherington (toim.) *Environmental Social work*. New York: Routledge, 46–61.
- Hoff, Marie D. & Mc Nutt, John G. (toim.) (1994) *The Global Environmental Crisis. Implications for Social Welfare and Social Work*. Aldershot: Avebury.
- IPCC (2014) *Summary for policymakers*. Teoksessa *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–32.
- Kemp, Susan P. (2011) *Recentring Environment in Social Work Practice: Necessity, Opportunity, Challenge*. *British Journal of Social Work* 41 (6), 1198–1210.
- Kuchhermann, Rolf (1994) *Was hat Ökologie mit Sozialer Arbeit zu tun? Sozialmagazin. Die Zeitschrift für Soziale Arbeit* (10) 19, 17–25.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2014) *Ekososiaalinen lähestymistapa rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksenä*. Teoksessa Marjaana Seppänen, Anneli Pohjola & Merja Laitinen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö, Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Unipress, 87–116.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (toim.) (1998) *Ekososiaalisia oivalluksia sosiaalityön arjesta*. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, yhteiskuntapolitiikan työpapereita 102. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Matthies, Aila-Leena (1987) *Ekologinen sosiaalityö, Sosiaaliviesti* (2), 32–37.
- Matthies, Aila-Leena (1990) *Kapinasta muutoksen malliksi. Vaihtoehtoinen sosiaalityö Suomessa*. Helsinki: Jää ja Hanki.
- Matthies, Aila-Leena (1993) *Ekologinen lähestymistapa sosiaalityössä*. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Jyväskylä: Gummerus, 231–252.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati & Ward, Dave (toim.) (2001) *The Eco-social Approach to Social Work*. Jyväskylä: Sophi.
- Meyer, Carol H. (1983) *Clinical Social Work in the Eco-Systems Perspective*. New York: Columbia University Press.
- Meyer, Carol H. (1995) *The Ecosystems Perspective. Implications for Practise*. Teoksessa Carol H. Meyer & Mark A. Mattaini (toim.) *The Foundations of Social Work Practise. A graduate text*. Washington DC: NASW, 16–27.
- Molyneux, Rebecca (2010) *The Practical Realities of Ecosocial Work: Review of the Literature*. *Critical social work* 11 (2), 1–8.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2013) *Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehtoja sosiaali- ja työvoimapaaluissa*. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2001) *What is the ecological (self)consciousness of social work? Perspectives on the relationship between social work and ecology*. Teoksessa Aila-Leena Matthies, Kati Närhi & Dave Ward (toim.) *Eco-social Approach in Social Work*. Jyväskylä: Sophi, 16–53.
- Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2015) *Conceptual and historical analysis of ecological social work*. Teoksessa Jennifer McKinnon & Margaret Alston (toim.) *Ecological social work: toward sustainability*. Palgrave Macmillan. Fortcoming 2015.
- Närhi, Kati (2004) *The eco-social Approach in Social Work and the Challenges to the Expertise of Social Work*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 243. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Opielka, Michael (1985) *Die Ökologische Sozialpolitik*. Teoksessa Michael Opielka (toim.) *Die Ökosoziale Frage*. Frankfurt: Fischer Taschenbuch, 282–309.
- Payne, Malcolm (2005) *Modern social work theory*. London: MacMillan.
- Peeters, Jef (2012a) *The place of social work in sustainable development: Towards eco-*

- social practice. *International Journal of Social Welfare* 21 (3), 287–298.
- Peeters, Jef (2012b) Social work and sustainable development: towards a social-ecological practice model. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* 21 (3), 5–26.
- Probst, Barbara (2013) Living with and living within: Visions of 'environment' in contemporary social work. *Qualitative Social Work* 12 (5), 689–704.
- Rogge, Mary E. & Cox, Mary Ellen (2001) The Person-in-Environment Perspective in Social Work Journals: A Computer-Assisted Content Analysis. *Journal of Social Service Research*, (28) 2, 47–68.
- Roivainen, Irene (2004) *Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat*. Tampere: Tampere University Press. E-kirja.
- Staub-Bernasconi, Silvia (1989) Soziale Arbeit und Ökologie 100 Jahre vor der ökologischen Wende. *Neue Praxis* 4 (19) 283–309.
- Toikko, Timo (2005) *Sosiaalityön ideat: johdatus sosiaalityön historian*. Tampere: Vastapaino.
- Wendt, Wolf Rainer (1994) “Öko” und dann noch “sozial”— wie geht das zusammen? *Sozialmagazin* 19 (10), 14–16.
- Zapf, Michael Kim (2010) Social Work and the Environment: Understanding People and Place. *Critical Social Work* 11 (3), 30–46.